

## ՍՏԱՅՈՒԱԾ ԳՐՔԵՐ

FRÉDÉRIC MACLER. — Autour de l'Arménie; Paris, 1917.

Անձանօթ չէ Հայերու Մակլէրի աշուրը. նա արդարութեան սուրբ դատին համար միայն չէ որ նուիրուած է Հայուն, զուտ հայասէր մը չէ, այլ և հայագէտ: Ահա այսպիսի անձի մը ձեռքէ՝ որ տարիններէ ի վեր Հայով և հայերէնով կը զբաղի, կ'ընդունինք 1917ին հրատարակուած՝ Հայաստանի շուրջը, 326 էջերէ կազմուած հատոր մը: Թարգմանի ուսուցչապետը ասով անգամ մ'աւելի կ'ուզէ ապացուցնել իր համակրութիւնը դէպի մեր ազգը, երբ արդէն անխոնջ ուսումնասիրող մը եղած է մեր Մանրանկարներուն, մեր արդի Գրականութեան, մեր Երաժշտութեան: Ներկայ հատորս զոր Մակլէր ազնիւ մտածութեամբ մը հրապարակ կը հանէ, իբր վերաբրժանութեամբ մը իր զգացումներուն, ամփոփումն է իր զանազան յօդուածներուն՝ այլ և այլ առիթներու մէջ հրատարակուած, և են հետեւեալները:

Ա. Հայերեկի բերձը՝ արեւելեան կենդանի լեզուաց յատուկ՝ ազգային վարժարանի մէջ կարդացուած 1911 նոյ. 14ին, իբր բացման զատ հայերէնի ընթացքին՝ նոյն բեմի հարիւրամեկին առթիւ. ներկայ հատորիս 1-65 էջերը կը բռնեն, կը գծէ նախ կարճ ի կարճոյ ֆրանսացի, հայագէտներու և ի մասնաւորի իրմէ առաջ այդ բերձը բռնողներու գործը. ապա կը նկարագրէ խոշոր գծերով հայ ժողովուրդին վիճակը անցեալ ժամանակներու մէջ. բսելով միանգամայն թէ անկէ ինչ պէտք է գիտնալ անոր լեզուի, պատմութեան, գրականութեան ուսումը չսկսած: Կը հետազօտէ հոգեբանական պատճառները, ցեղի և միջավայրի պայմանները որ թոյլ տուին երեսուն դար հնութիւն ունեցող ժողովուրդին ապրիլ, գործել, քամահել արշաւանքները, կրել մարտիրոսութիւնը, տասանորդուիլ ար-

տաքին և ներքին կոհններով. և բարոյական ու նիւթական այս ամէն փոփոխութիւններով հանդերձ խաղալ առաւելակշիռ դեր մը այդ ազգերու միջև ուր դատապարտուած էր ապրիլ: Կը յիշեցնէ հայ ազգին կարեւոր դէմքերէն մէկ քանին, որ Հայաստանի իրենց ընծայած գործունէութեան անձուկ շրջանակէն դուրս գլուխ անցան ստէպ ուրիշ ազգերու բախտին, իբր կայսր, կայսրուհի, զօրավար, Տէրութեան պաշտօնեայ, ճոխ սեղանաւոր և առատածիր վաճառական:

Բ. Հայկական խնդիրը և Ազգային Սահմանադրութիւնը Թուրքիոյ մէջ, (էջ, 66-81): Նոյն նիւթի վրայ Առաքել Սարուխանեանի ուսումնասիրութեան զբախտական, և հրատարակուած Ասիական Օրագրի մէջ, 1915, էջ 161-9:

Գ. Հայերի Թուրքիոյ մէջ, (էջ 82-168). հանուած Revue du monde musulman հանդէսի 1913 սեպտ. թիւէն. — ընդհանուր ազնարկ մը Թուրքերու Հայոց հետ յարաբերութեան և Ազգային Սահմանադրութեան:

Դ. Հայաստան և Թուրքիա, (էջ 169-176). Le Siècle օրաթերթէն ջաղուած 1913ի յունուար 15ի թիւէն. — Հայուն թերութիւնները և առաւելութիւնները յիշելէ վերջ, կ'ըսէ թէ ասոնց վաճառականական բնատուր յատկութեամբ Թուրքիա ո՛րքան կրնայ զարգանալ:

Ե. Հայկական շարժման եւրոպայականութիւն, (էջ 177-247). ամփոփումն Միքայէլ Վարանդեանի գրքի Ա. հատորի, տպուած ի Ժընէվ 1912, հանուած Foi et Vie երկշարթաթերթէն, 1916 դեկտեմբեր 16:

Զ. Հայկական շարժման եւրոպայականութիւն, (էջ 248-275). հաւաքումն վերոյիշեալ հեղինակի աշխատութեան Բ. հատորին, նոյնպէս լոյս տեսած ի Ժընէվ 1913ին: Յօդուածս հանուած է այս ան-

գամ L'Asie française 1917ի յուշերու-մարտ' թիւերէն:

Է. Ժողովուրդի մը բնախնայը, (էջ 276-285). քաղաքաւ Foy et Vie թերթէն 1915 զեկտ. 16ի թիւէն. — վերջին եղբրական եղելութեանց հոգեբանութիւնը կ'ընէ:

Ը. Երիտասարդ թուրքերը և Հայաստան, (էջ 286-326). կը պարունակէ Պօզոս Նուպար փաշայի իբր Հայկական Նոտիրակութեան զլուի 1913ի մէջ առ Պետութիւն տուած բողոքագրերը:

Վերոյիշեալ ութը զանազան ընդարձակութեամբ՝ այլ խոր համոզումով գրուած յօդուածներէն կը դիտուի, որ Մակէն լոկ լեզուական կամ գրական շրջափակին մէջ ուզած չէ սահմանաւորուիլ, այլ Հայուն ընտանեկան և ազգային կեանքին, կամ լաւ ևս ցաւերուն խորը Թափանցելով՝ իրական, ներկայ վիճակովը շատ զբաղած է: Նա կը յարգէ Հայը իր այս յօդուածներուն մէջ, կերպով մը կը պաշտէ իբր բեկոր մը պատմական հին ազգերու հնասէր մ'է որ կը գուրգուրայ մազադաթեայ կամ պրտուտայ գրչագրի մը վրայ, և իր արուեստասէրի արդար զայրոյթով դէմ կը կանգնի բարբարոսին՝ որ անոր արդէն իսկ յօշոտուած թանկագին թերթերը կ'ուզէ ոչնչացնել: Սակայն Հայուն մէջ կը տեսնէ Մակէնը վաղուան կեանքն ալ, և անցեալէն կը հետեցնէ ապագայի վերածնունդը, թէ Եւրոպայի ու Ասիոյ ժողովուրդներուն մէջ միութեան օղակ մը, զարգացումի միջնորդ մը պիտի հանդիսանայ Հայը:

Ուսուցչապետ Մակէնի մաղթանքնեւրուն և գնահատումին ջերմ շնորհակալութիւններ:

E. DOUMERGUE. — L'Arménie, les Massacres et la Question d'Orient; Paris, 2 édit.

Երբ Էմիլ Տումէրկի հատորը ձեռքդ լինայ, հին հայ գրչագրի մը հրատարակութիւնը աչքիդ տակ ունենալու հանոյալի պատրանքով մը վայրկեան մը կ'օ-

րորուիս. պատուարժան հեղինակը ուզած է հայ երկաթագիր տառերու վրայ պատուաստել իր գրերին ճակատին ամբողջ ֆրանսական գրերը, զբաւական մը իր հիացմունքին և համակրանքի զգացումնեւրուն՝ որ կը տածէ առ մեր ազգը և զոր կ'ուզէ ներածել ըստեացական սրտերու մէջ տալով անոնց առձեռն հատորիկ մը:

Գիրքս որ կրկին տպագրութեան արժանացած է, կը կազմուի 205 էջերէ և երկու աշխարհագրական ըստերէն, որոնց կը յաջորդէ նիւթերու մանրամասն ցանկ մը: Տումէրկի յախատութիւնը ձեւացած է զխաւտրապէս բանախօսութենէ մը՝ (էջ 3-36) որ կը լուսաբանուի շարք մը ուսումնասիրութիւններէ և վաւերաթղթերէ: Սուղ ակնարկ մը տանք ճառին որ ուղեծուծն է յաջորդող կտորներուն:

Իբր յառաջաբան իր ճառախօսութեան զոր 1916 յունուարի 16ին արտասանած է Ի Փարիզ Ծաղկաղարման Ընկերութեան ընդարձակ դահլճին մէջ, կը պարգէ Տումէրկ թէ ինչ էր Արեւելեան Հայքը, ո՞վ է Թուրքը, ինչպիսի երկիր է Հայաստանը և ինչպիսի որ է Հայը, և ինչ պատճառներով Պետինոն վեհաժողովին մէջ մտաւ 61րորդ յօդուածը՝ նշանաւոր համագայիկ հակակիրք:

Յաջորդ երեք մասերը՝ որոնք բուն ճառին նիւթը կը կազմեն, ընդհատուած են, ինչպէս կը ծանուցանէ յառաջաբանին մէջ, հայկական լուսապատկերներով ցոյց տրուած Ուսուցչապետ Մակէնի համառօտ և ճշգրիտ բացատրութեամբ, և ազգային քանի մը երգերով՝ Պապական և Քաւաւ նոգեան օրիորդներէ ազնուօրէն և ճարտարօրէն երգուած:

Բանախօսը հայկական հարցը հետզհետէ պարզած ժամանակ, մեծ հմտութեամբ կը զօղէ զայն գերմանական փառասէր ձրկաւորներուն հետ՝ որոնց մէջ կը փնտէր թուրքին անկումին հետ Հայուն ալ թշուառ աղէտները: Կը բացատրէ համատեան նուրբ և անգութ քաղաքագիտութեան ծանօթ ծրագիրը « Հայկական խընդրէն ազատիլ՝ Հայէն ազատելով », և

անոր անլուր խժոժութեամբ իրականա-  
ցումը՝ հեղեղով Նյուսպան, որ բարեն-  
րոգումներու ծրագրներով նուստսացնել  
ըսան սանձել կը փորձէր վայրագ գա-  
զանը։ Եւ թէ ինչպէս, մինչ թուրք ամ-  
բարտաւանութիւնը 1896ի կոտորածին  
յաջորդ օրը փողոցներու մէջ կը գոչէր  
թէ « Երբ Սուլթանը պիտի վճռէ Սնգ-  
ղիացին Եգիպտոսէն », Գուլիէլմոս յաղ-  
թական մուտք կը գործէր ի Պոլիս, դա-  
ւանան համբոյրով երկրակալական տնե-  
չերը ամբապնդելու։ Թուրք յեղափոխու-  
թիւնը և Համիտի գահընկեցութիւնը փո-  
փոխութիւն չբերին քաղաքականութեան.  
պղծեցին Երիտասարդ Թուրքերը Union  
et Progrès նշանակալից խօսքը (կիւստ  
Գոնթի, և ոչ ոք տարակուսեցաւ թէ  
Առանայի ջարդը « ողջ երթ » մը չէր հին  
ռէժիմին, այլ գուժը նորին՝ որ ինվէրի  
« ոչ մէկ քրիստոնեայ թուրքիոյ մէջ »  
խօսքով կը պարունակուէր։ Վճռուած էր  
այլ ևս Հայ ցեղի ջնջումը, և տիրասար-  
սուռ դէպքեր իրարու կը յաջորդէին, հայ  
մուսուրականներուն ձերբաքալուելը (1915  
ապրիլ 28), և կոտորածը, կարասանը,  
սևապատը, բերք սոսկալի բաւեր ամբողջ  
Հայ ազգին մարտիրոսութեան։ Եւ երբ  
այսպէս անմեղ Արէլի արիւնը դէպի Եր-  
կինք կը բողբոջէր, Գերմանիա կը չքմե-  
ղէր ինքզինքը Reichstag-ի մէջ կայէնի  
բերնով, թէ « լուկ տեղահանութեան խըն-  
դիր է, կարևոր դատուելով թշնամական  
ցոյցներու պատճառաւ »։ Կ'ընդունինք սի-  
րայոժար հմուտ ճառարխօսին մաղթողա-  
կանը. Per crucem ad lucem, Խաչով  
դէպ ի յաղթանակ. « Այսու յաղթեսցես »։  
Հ. Քերոնս Վ. ՉԵՐԵԱՆ

ՓԱՐԻԶԱՆԱՑ ՏԱՐԵՑՈՑՑ. — Բ. տարի  
1918: Ներսիսեան տպարանէն լոյս տե-  
սած է խնամքով պատրաստուած այս  
« Վտարանի Հայուն Յիշատակարանը »  
բաղկացած 160 էջերէ և 72 գողտր պատ-  
կերներէ։ Ձրանսերքն և հայերէն ընտիր  
յօդուածներու շարքը, ազգային ապրող  
դէմքերու, ինչպէս նաև հայրենեաց ռազ-

միկներու և տեսարաններու պատկերները,  
ու հայ և ֆրանսացի գրիչներու արձակ և  
տաղաչափեալ նոր գրութիւնները կ'ազ-  
դեն ընթերցողին սրտին վրայ, կը պա-  
րարեն միտքը։ Գրքին ամբողջութիւնը  
միշտ թարմ հրապոյր ունենալով՝ ոչ  
միայն ներկայիս այլ նաև ապագային  
գրադարաններու ճոխութիւն և ուսանող-  
ներու մրցանակ տրուելիք սիրուն հատոր  
մ'է. կը յանձնարարենք ամէն ընթեր-  
ցասիրաց ուշադրութեան։ Ընթացիկ տը-  
պագրութեան զինը Յ. Ֆրանք, իսկ շքե-  
ղատիպը 7 Ֆրանք ըլլալով՝ ստանալու  
համար դիմել հրատարակչին՝

Imprimerie G. H. Nercès  
272. Rue St. Jacques. PARIS (5<sup>e</sup>)

✱

Բոլոր մեր բաժանորդներուն, հայ հե-  
ղինակներուն, հրատարակչական ընկերու-  
թեանց և մանաւանդ Հայ Ազգ. Պատուի-  
րակութեան, որ հաճեցան մեր զեկոյցին  
համեմատ՝ մեզ զրկել իրենց հրատարա-  
կութիւններէն օրինակներ, հրապարակաւ  
մեր շնորհակալիքը կը յայտնենք և կը  
խնդրենք որ ներողամիտ գտնուին՝ եթէ չի  
կըցանք իւրաքանչիւր գրքի համար առան-  
ձին գրախօսական զետեղել։ Մինչև ցարդ  
մեր ստացած գրքերը, թերթերը գոնէ հա-  
մառօտ կերպով մը յիշատակելու համար՝  
հոս ստորոտե և կը գետեղենք անոնց ա-  
նունները, ցաւ յայտնելով որ շատ մը  
ուրիշ մեզի զրկուած գրքեր մեր ձեռքն  
հասած չեն։

✱

Հայերէնի զեղծումները. — Տրքթ. Բ.  
Թիրիաքեան — Նիւ Եօքը, 1917.

Հայրենիքի զգինները. — Արսէն Եր-  
կաթ — Գահիրէ, 1912-1916.

Արիւնոտ Հայաստան. — Արսէն Եր-  
կաթ — Գահիրէ.

Ինչո՞ւ կը հակառակինք Հայերու մէջ  
ընկերվարութեան բորքականտին. — Մ.  
Մինասեան — Պոստոն, 1918.

Աստուծոյ ծրագիրը. - Ս. Թ. Բըսբի  
(նուէր Ա. Զարեանի). Պրուքլին, 1916.

Թատերականարք Ստեղծագործութեան  
Պատկերասրամի. - Պրուքլին, 1914.

Գարոջներ. - Մ. Կ. Փափազեան -  
Ֆրէշնո, 1915.

Վրէժի Աւետարան. - Շահան Կաթա-  
ւի - Նիւ Եօրք, 1916-1917.

Աւարատ-Կովկաս. Ա. Աւարատ. - Ս.  
Մ. Ծոյկեան - Ֆրէշնո, 1917.

Մեծ Դէպքերը Վասպուրականում. Հան-  
դիպած 1914-1915 թուականներին. -  
Ա. Դո. - Երևան, 1917.

Հայ Տեղեկատու Բիւրօ. - շրջաբերա-  
կան. 30, Rue Jacob, Paris.

Տաղը և Թատերագութիւնը. - Մկրտիչ  
Պէշիկթաշեան. - Նիւ Եօրք. 1917.

Թորոս Լևոնի. - Յովսէփ Շիշմանեան.  
- (Պէրպէրեան). - Պոսթոն. 1917.

Հին Աստուածներ. - Լևոն Շանթ. -  
(Պէրպէրեան). - Պոսթոն. 1917.

La voix de l'Arménie. - revue  
bi-mensuelle. 30, Rue Jacob, Paris.

Le sang du sacrifice. - Jean  
Aicard - Ed. Ernest Flammarion,  
Paris.

Le peintre de la mer - Vartan  
Mahokian. - Camille Mauclair.  
Paris.

Considérations sur la guerre et  
la paix. - P. M. - Paris, 1914.

L'Arménie et la question armé-  
nienne. - Mikaël Varandian, La-  
val, 1917.

Nouvelles de l'Arménie. - Feuille  
périodique. N. 8, 9. Bâle (Suisse),  
1918.

Les faits les plus horribles de  
l'histoire. - Henri Morgenthau -  
Paris, 1918.

La Turchia può vivere? - Dott.  
R. Bazargian. Torino, 1918.

Armenia. - Dott. Pietro Roma-  
nelli. - Roma, 1918.

The Armenian Herald. - Sep-  
tember. - 401-403 Old South Bul-  
ding, Boston.

Le mémoire Lichnowsky et les  
documents Muehlon. - préface de  
Joseph Reinach, Paris.

Iodometric determination of chlo-  
rine in chlorides. - Gregory To-  
rossian. - Cleveland.

A simple and rapid assay of  
lead. - Gregory Torossian. - Cle-  
veland.

Das Martyrium des Armenischen  
Volkes. (Heft 2). - Armenien. (Heft  
3). - Armenien und der Weltkrieg.  
(Heft 4). - Von M. Piranian. -  
Thalwil, 1916.

#### ՎՐԻՊԱԿ ՈՒՂՂԵԼԻ

Էջ 421 առջ 42-43

Ուր Պարսկաստանն՝ հսկատագիրն ալ մէկ տեղ  
Պարտուեցաւ հանդէպ բուռ մը քաջերու:

Էջ 424 առջ 32 կարգեմ, կարգա՝ կորիմ: